

CAP ON MENEM LA LLENGUA CATALANA DELS LLIBRES PER A INFANTS I JOVES?

Teresa Duran

escriptora i especialista en LIJ

Aquest article amb prou feines arribarà a ser alguna cosa més que un anecdotari d'observacions. Abans d'entrar en matèria, cal demanar perdó per la seva metodologia, consistent a espigolar mostres textuais de diferents llibres de la LIJ en català, que només pretenen ser demostracions d'allò que diu l'article i no pas de l'estil ni del domini lingüístics dels autors esmentats, que han de quedar absolutament fora de tot retret.

Què vol dir una llengua viva, però minoritzada?

Com qualsevol altra llengua del món, el català és un ens viu que evoluciona i fluctua segons els signes del temps, a casa nostra força estireganyats per circumstàncies historicopolítiques tan dures com diverses. Això fa que la nostra llengua continuï fent estada a l'UVI de les llengües minoritzades, que són aquelles que no poden expandir-se i fluir en plena naturalitat. Tot i així, el català ha donat peu a una literatura que permet ser llegida pels infants i joves catalanoparlants, o ser traduïda a altres idiomes per als qui no ho són. Afortunadament, el corpus de la LIJ en català ha anat expandint-se des de la represa dels anys seixanta.

Però quina evolució ha seguit aquesta literatura infantil i juvenil en català? Quins han estat els vectors de força que l'han fet anar cap aquí o cap allà? En la nostra opinió, els factors socioculturals que més hi han incidit són: *a)* un neguit didàctic sempre present però fluctuant; *b)* una voluntat d'empatia contextual molt notòria en la novel·la juvenil i molt diferent de la que es practicava abans de la Guerra Civil; *c)* la irrupció, aquí i arreu, dels mitjans de comunicació de masses, que transformen els referents culturals d'una manera més globalitzadora que autòctona; *d)* l'ús d'un lèxic o d'unes temàtiques argumentals cada cop més genèrics i menys precisos o lo-

cal; *e)* un cert temor a jugar amb la llengua per por de malmetre-la, amb honroses excepcions. Ara en parlarem, però de manera més anecdòtica que no pas rigorosa, perquè només exposarem simples observacions potser massa superficials per poder ser tingudes en compte. Dispensin.

«Hem viscut per salvar-vos els mots»

Aquest vers extret del poema «Inici de càntic en el temple», de Salvador Espriu, podria molt ben ser el lema que va presidir la minsa LIJ en català dels anys seixanta i setanta, quan hi ha una lleva de persones que no han perdut la memòria literària o pedagògica d'abans de la guerra i que gosen editar les primeres revistes i llibres per a infants catalans que l'escola reclama, retornant-nos «el nom de cada cosa». En seria un bon exemple aquest text d'unes beceroles il·lustrades del 1970: *fuster / el filaberquí / el martell / la barrina / els claus / l'escaire / el xerrac / la cola / la serra / el banc / el ribot / els taulons.*¹ Oi que és ben vigent encara? I és que el vocabulari rai! Costa més posar els verbs, sempre tan difícils d'il·lustrar, de manera que siguin entenedors, com és el cas d'aquest exemple del 1964: «—Si no vols que s'escapi, l'hauràs d'eixalar. / —Eixalar? / —Sí, se li escurcen les ales i ja no pot volar més.»² Encara més difícil devia resultar per als autors ser conscients de la seva tasca de pont entre el català d'abans de la guer-

Il·lustració d'*El meu pardal* (La Galera).

- ra i aquell model lèxic i argumental que els incipients moviments de renovació pedagògica volien establir. Posem-ne un exemple narratiu redactat el 1960: «Els servidors del rei es deixondiren i s'atansaren al llit del seu senyor, tement ser reptats per llur negligència [...]. Cregueren que no havia advertit llur manca de zel.»³

Context temporal del text

Quan es llegeixen autors tan clàssics com Juli Cèsar, Joanot Martorell, Shakespeare, Rabelais o Goethe, hi ha coses o situacions que ens remetent a uns usos i contextos que delaten l'època en què es van escriure. La literatura juvenil recent no s'escapa d'aquest fat que, potencialment, podria arribar a fer decaure el nombre dels seus lectors, fent-los opinar que «allò» està passat de moda o que, senzillament, no s'entén. Un exemple del 1966: «—Que ens deixaria telefonar? És per un afer del zoo, sap? / —No faltaria més! —respongué l'home—. Ja podeu anar tots a la gàbia. / La gàbia era, és clar, la cabina telefònica.»⁴ On paren, avui, les cabines telefòniques dels bars o botegues? Tirem endavant amb un altre exemple que era un bon esquer per a aquells adolescents que ara quarantegen: «M'aïllava del món mitjançant el walkman amb una cinta que titulava *Música per a Masoques*. Allí estaven el *Without you* i la versió de *Caballo Viejo* de Roberto Torres [...] i un llarg epíleg format pel *Don't Cry* dels Guns n'Roses, el *The River* de Bruce Springsteen, el *Fade to Black* dels Dire Straits i d'altres destacades melodies gemegaires...»⁵ Tot i que potser aquestes músiques són més vigents que no pas els referents culturals que neguitegen el mestre d'una novel·la juvenil quan l'autor li fa dir, en ple 1969: «[la nostra] És una època que té uns límits: la bomba atòmica d'Hiroshima, el tractat de supressió parcial d'explosius, el Mercat comú, les Encícliques de Joan XXIII... Tot això us ve de nou, feu cara de baixar de la lluna...»⁶ Quins serien els límits sobre els quals un mestre o un escriptor actual intentaria que reflexionessin els alumnes i els lectors d'ara?

Vectors d'influència de la LIJ catalana actual

La llengua és, essencialment, un mitjà de comunicació. I els textos per a joves no són aliens a la influència dels altres mitjans de comunicació, sobretot quan se sap que ells en són els principals receptors. En un text teatral del 2007 hi trobem aquest diàleg que resulta abstrús per a qui no segueix els programes televisius més banals: «Res, aquestes dues petardes disfres-

sades que vingueren l'altre dia. Doncs que no vagen tocant-me el nas, si no em volen, agafé, em morí i després que s'apanyen [...] / —Oo, oo, oostres! Qui sou? / —Qui us sembla, Claudia Schiffer, Penélope Cruz, Chenoa?»⁷ Les cadenes televisives, per obtenir més audiència, han optat pel català més col·loquial possible, amb la inclusió de paraules o verbs que els semblarien

massa vulgars i grollers als pedagogs de la represa, i que formen part d'un català força estandarditzat i utilitzat per aquells autors de la LIJ que també fan de guionistes mediàtics: «[...] va ensopegar amb una arrel i va caure de morros. / —El Guerxo s'ha fumut una nata! —va cridar el Coix. / —Per tots els lloros blaus! Que es foti!»⁸ Els mitjans telemàtics que empren els joves per comunicar-se entre ells també es reproduïxen, si bé més escadusserament, en alguna obra narrativa catalana. Creiem que la novel·la de la qual hem extret aquest botó de mostra en va ser la pionera: «<Morfeo> Com va? / <Trinita> :-D / <Morfeo> Com estàs? / <Trinita> ^^ No ho sé»,⁹ tot i que els seus destinataris ideals deuen llegir i practicar aquesta mena de codis lingüístics directament en pantalles, més que no pas buscar-los en els llibres impresos.

Opcions lingüístiques i lèxiques que van a la baixa

Al llarg dels anys vuitanta, es va presenciar un gran esforç per incloure amb naturalitat les variants dialectològiques del català dins les col·leccions adreçades a infants i joves, però avui, arran de les diferents polítiques autonòmiques, però degut sobretot a uns soterrats criteris de distribució editorial, la llengua catalana es va esparracant en àrees comercials ben delimitades per fronteres inexistents, dins les quals no es pot distribuir o comercialitzar un títol escrit en català a Castelló o un escrit en balear a Girona, si no és sota comanda expressa i particular... o a través d'Amazon, és clar. El llibre d'on es va extreure l'exemple següent anava ple de notes a peu de pàgina per aclarir-ne el lèxic: «Jo podia oir alguna de les paraules de Don Antoni, enèrgiques. Adés desesperades, adés amatents: / —Passa de mida... Haureu d'anar-vos-en... Conec un misser que necessita una...»¹⁰ Quantes notes a peu de pàgina caldrien per escatir de qui o de què es parla en aquest

La gallina que pogué regnar (Bromera).

fragment d'un poema del 1992?: «Volant de vespre a l'esplanada / ja hi veuen el blauet al riu, / i l'oreneta i la becada, / i la perdiu i el cotoliu; / els passerells i els picca-soques / amb els verdums i els gafarrons, / i les grives i els pela-roques / amb les cornelles i els tudons; / i el torlit i la cuereta, / el reietó i el cruixidell, / la boscarla i la tallareta, / l'abellerol i el raspinell.»¹¹ El cert és que la voluntat d'emprar un lèxic, naturalista o no, precís i inequívoc està en franca decadència dins la literatura infantil actual, que es decanta més aviat per noms genèrics o noms propis que no sonin estranys en unes somiades traduccions: Rut, David, Noel... També es pot percebre, dins l'actual narrativa fantàstica, la minva d'aquells personatges provinents de la tradició oral que havien nodrit l'imaginari col·lectiu de generacions anteriors: on deuen haver anat de vacances el Gambutzí, la Pesanta, la Maruga o el Trucafort? A poc a poc van sent suplantats per éssers de l'àrea anglòfona, quan no són vetats pels mateixos editors catalans [sic]. No s'hi val a jugar!

Bestiari de la Clara (Baula).

ges provinents de la tradició oral que havien nodrit l'imaginari col·lectiu de generacions anteriors: on deuen haver anat de vacances el Gambutzí, la Pesanta, la Maruga o el Trucafort? A poc a poc van sent suplantats per éssers de l'àrea anglòfona, quan no són vetats pels mateixos editors catalans [sic]. No s'hi val a jugar!

Les entremaliadures literàries

No perdem de vista que una llengua també està feta per jugar-hi a gust: embarbussaments, endevinalles, al·literacions, disbarats, polisèmies, etcètera, són recursos de la parla que semblen fets a mida per als infants lectors. Observem-ne dues mostres extretes d'un mateix llibre: «Resulta que a la Trinxia Xarota,

la bruixa més bruixa de totes les bruixes del país de Bruixam i que per això era la bruixa que més mana-va, no li provava fer-se vella, i no pas perquè els anys li haguessin dut cap mena de xacra», o aquest embarbussament: «—I afa què menfafé, fo, fenfé fenfs?»¹² Amb la llengua s'hi pot jugar tant en prosa com en vers, com fa el poeta que el 1997 pregunta: «Fatis, grossos, primos o secs, / els minyons, fan petons? / els caganius, fan petonius? / els nins, fan petonins? / els al·lotets, fan petopets?»¹³ Però aquests jocs van a la baixa dins la narrativa juvenil, tot i que en les recents modalitats més lúdiques i visuals del món del llibre, com ara els àlbums, els jocs que permet la llengua hi han trobat un bon espai per esplaiair-s'hi. En un àlbum català del 2014 s'hi pot llegir aquest joc de disbarats: «Hi ha una dona llarga, curta, grassa i prima que sempre du un mitjó diferent a cada peu.»¹⁴ I en l'àmbit del còmic, sempre ens caldrà admirar el dúctil ús polisèmic del verb *barrufar*,¹⁵ que plana damunt totes les pàgines dels barrufets, popularitzats a casa nostra gràcies a la mai prou ben preuada tasca de traducció d'Albert Jané, iniciada a la revista *Cavall Fort* el 1967.

La flauta dels sis barrufets, a la revista *Cavall Fort*.

Tanmateix, dels avatars evolutius de les traduccions al català ja en parlarem en una altra ocasió, perquè si ara us dèiem tot el que en sabíem, no en quedaria per a un altre dia. ●

1. MATA, Marta; Equip de Mestres Rosa Sensat. *Els oficis I*. Il·lustr. de Fina Rifà. Barcelona: La Galera, 1970. (Primeres Imatges, Primeres Paraules; 11)

2. OLLÉ, M. Àngels, *El meu pardal*. Il·lustr. de Pilarín Bayés. Barcelona: La Galera, 1964. (La Galera d'Or)

3. CARDÚS, Roser. *La noia del rostre canviant*. Il·lustr. de Francesc García Estragués. Barcelona: Miquel Arimany, 1960. (Sant Jordi; 5)

4. SORRIBAS, Sebastià. *El zoo d'en Pitus*. Il·lustr. de Pilarín Bayés. Barcelona: La Galera, 1966. (Els Grumets de la Galera)

5. MARTÍN, Andreu; Ribera, Jaume. *No t'en rentis les mans, Flanagan*. Barcelona: La Magrana, 1993. (L'Esparver)

6. CARBÓ, Joaquim. *La colla dels deu*. Il·lustr. d'Isidre Monés. Barcelona: La Galera, 1969. (Els Grumets de la Galera)

7. CANO, Carles. *La gallina que pogué regnar*. Il·lustr. de Paco Giménez. Alzira: Bromera, 2007. (Micalet Teatre)

8. CARRANZA, Maite. *Maleït patufet*. Il·lustr. de Luciano Lozano. Barcelona: Jollibre, 2019.

9. LLUCH, Gemma. *el-joc.com*. Alzira: Bromera, 2001. (Espurna)

10. RAYÓ, Miquel. *El camí del far*. Il·lustr. de Mercè Arànega. Barcelona: Edebé, 2000. (Tucan)

11. DESCLOT, Miquel. *Bestiari de la Clara*. Il·lustr. de Lluïsa Jover. Barcelona: Baula, 1992. (Ala Delta)

12. SENNEL, Joles. *La bruixa Katric Catrock i la fada Dolsi Tante*. Il·lustr. de Montse Tobella. Barcelona: Animallibres, 2007. (La Formiga)

13. SALA-VALLDAURA, Josep M. *Tren de paraules*. Il·lustr. de Carles Porta. Lleida: Pagès Editors, 1997. (Biblioteca de la Suda)

14. CALÇOTETS, Joan. *Un mitjó diferent a cada peu*. Il·lustr. d'Armand. Tarragona: Piscina, Un Petit Oceà, 2014.

15. PEYO. *La flauta dels sis barrufets*. Vic / Barcelona. *Cavall Fort*, núm. 94, maig 1967.